O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

“BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IQTISODIY MAZMUNDAGI MISOLLARNI ECHIMINI O‘RGATISH.” MAVZUSIDAGI

KURS ISHI

Bajardi:_____

_____

Ilmiy rahbar:_____

Reja:

Kirish

I bob. Nazariy asoslar

1.1. Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatishning nazariy asoslari va pedagogik ahamiyati

1.2. Ta'lim nazariyalari va metodologik yondashuvlar: faoliyatga yo‘naltirilgan, integratsiyalashgan va o‘yinli metodlar

1.3. Milliy o‘quv dasturlari, standartlar va kompetensiyalar: mavzularni o‘quv rejalariga moslashtirish

II bob. Amaliy metodika va baholash

2.1. Dars rejalari va amaliy mashg‘ulotlar: mavzuga oid misollarni bosqichma-bosqich o‘rgatish usullari

2.2. Yosh xususiyatlari va diferensial ta'lim: topshiriqlarni darajalash, individual va guruh ishlari

2.3. Baholash va resurslar: formativ va sumativ baholash usullari, didaktik materiallar va ta'lim texnologiyalari

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar

KIRISH

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni echimini o‘rgatish muhim pedagogik va metodik masala sifatida maktab ta'lim tizimida alohida o‘rin tutadi. Bolalarda iqtisodiy ong va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish homeschoolning dastlabki bosqichlaridan boshlangan holda, kundalik hayotiy vaziyatlarni matematik tarzda ifodalash va tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Iqtisodiy mazmundagi masalalar nafaqat matematik qobiliyatlarni rivojlantiradi, balki moliyaviy xulq-atvor, resurslardan oqilona foydalanish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham mustahkamlaydi. Shu sababli, o‘qituvchilarga bu turdagi masalalarni samarali o‘rgatishning metodik vositalari va yondashuvlari bo‘yicha aniq yo‘riqnomalar zarurdir. Kurs ishida berilgan masalalarning mazmuni, ularni dars jarayoniga integratsiyalash usullari va amaliy misollar orqali yechimlarni tushuntirish strategiyalari ilmiy asoslangan tartibda tahlil qilinadi.

Iyilmas pedagogik prinsiplarga muvofiq, boshlang‘ich ta'lim jarayonida murakkab iqtisodiy tushunchalarni oddiy va bolalar darajasiga moslashtirilgan misollar yordamida o‘tish eng maqbul hisoblanadi. Bu esa o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi, mavzuni yodda saqlashga hamda mustaqil fikrlashga rag‘batlantiradi. Kurs ishining asosiy diqqat markazi — iqtisodiy mazmundagi masalalarning didaktik modullari, ularni grafik va amaliy misollar yordamida vizuallashtirish usullari hamda interfaol mashg‘ulot texnologiyalaridan foydalanishdir. Shuningdek, baholash mezonlari va o‘quv natijalarini monitoring qilish usullari ham ko‘rib chiqiladi.

Ushbu kurs ishida nazariy va amaliy tadqiqotlar asosida o‘zaro bog‘langan yondashuv qo‘llanadi. Nazariy asoslar — pedagogika va didaktika prinsiplaridan iborat bo‘lib, amaliy qismda dars rejalari, misol banki va o‘quvchilarning yechimlarini baholash vositalari keltiriladi. Ish davomida mavjud o‘quv dasturlari tahlil qilinib, ularni iqtisodiy mazmundagi masalalar bilan boyitish yo‘llari taklif etiladi. Natijada, boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi masalalarni o‘qitishning samaradorligini oshirish va o‘qituvchilarning metodik salohiyatini kuchaytirish maqsad qilingan.

Kirish qismida ko‘rsatilgan muammolar va yondashuvlar kurs ishining strukturaviy jihatlarini belgilaydi hamda keyingi boblarda batafsil tahlil qilinadigan masalalarni asoslaydi. Ushbu ishning natijalari boshlang‘ich ta'limda amaliy qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan metodik tavsiyalar va dars materiallari shaklida prezentatsiya qilinadi, bu esa ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kurs ishining dolzarbligi. Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi masalalarni o‘rgatish o‘quvchilarda moliyaviy savodxonlik, resurslarni boshqarish va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini erta bosqichda shakllantirish nuqtai nazaridan dolzarbdir. Zamonaviy jamiyat talablariga mos ravishda dars mazmunini boyitish zaruriyati mavjud.

Kurs ishining maqsadi. Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni samarali o‘qitish usullarini ilmiy asosda aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish orqali o‘qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish.

Kurs ishining vazifasi. 1) Nazariy asoslarni o‘rganish va adabiyotlarni tahlil qilish; 2) Iqtisodiy mazmundagi misollar bankini yaratish va dars rejalari ishlab chiqish; 3) Metodik vositalarni sinovdan o‘tkazish va natijalarni baholash; 4) Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Kurs ishi obyekti. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari hamda ularning matematik va iqtisodiy ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni.

Kurs ishi predmeti. Iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘qitish metodikasi, dars materiallari va baholash vositalari.

Kurs ishining metodologik asoslari. Tadqiqotda pedagogika, didaktika, ta'lim texnologiyalari va metodologiya prinsiplari; analitik, taqqoslash, eksperiment va amaliy tadqiqot usullari; dars tajribasini kuzatish va empirik ma'lumotlarni tahlil qilish metodlari qo‘llanildi.

I BOB. Nazariy asoslar

1.1. Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatishning nazariy asoslari va pedagogik ahamiyati

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari psixologik va didaktik yondashuvning asosiy nuqtalarini belgilaydi; shu bois iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatishda bolalarning kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanish bosqichlarini chuqur tahlil qilish zarur. Pedagogik psixologiyaning klassik nazariyalari — Pyaje, Vygotskiy va Bruner kabi olimlarning g‘oyalari bu kontekstda amaliy ahamiyatga ega: Pyajening kognitiv rivojlanish bosqichlari bolalarning konkret operatsiyalar darajasidan foydalangan holda iqtisodiy kontseptsiyalarni konkret materiallar va real hayot misollariga asoslab o‘rgatilishini talab qiladi. Vygotskiyning Zona yaqin rivojlanish (ZRR) va “skaffolding” (qo‘llab-quvvatlash) kontseptsiyalari o‘qituvchining vazifalarini aniqlab beradi — murakkab iqtisodiy muammolarni hal etishda o‘quvchilarga moslashtirilgan yordam ko‘rsatish, dushman lik emas, balki o‘quvchining mavjud bilimlariga tayangan holda yangi bilimlarni shakllantirish. Brunerning spiral o‘qitish printsipi esa iqtisodiy tushunchalarni bosqichma-bosqich, takroriy va murakkablik darajasi oshib boradigan tarzda taqdim etishni tavsiya qiladi.

Kognitiv psixologiya va o‘rganish nazariyalari muayyan didaktik amaliyotlarga yo‘l ko‘rsatadi. Ishlash xotirasi va kognitiv yuk nazariyasiga (Cognitive Load Theory) asoslanib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan iqtisodiy muammolar qismlarga bo‘linib, sekinlashtirilgan va multimodal — vizual, manipulyativ va og‘zaki — usullarda berilishi lozim. Masalan, Singapurning CPA (Concrete–Pictorial–Abstract) modeli iqtisodiy masalalarni dastlab amaliy manipulyatorlar (pul, narx stikerlari, o‘yin kartalari) orqali tushuntirish, keyin rasmlar va diagrammalar bilan mustahkamlash, oxirida abstrakt hisoblashga o‘tishni nazarda tutadi. Bunday bosqichli yondashuv ishlash xotirasiga tushadigan ma'lumot hajmini kamaytiradi, talabaning nazariy schema shakllanishini ta'minlaydi va transfer qobiliyatini oshiradi.

Motivatsion va ijtimoiy-emosional omillar ham iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘qitishda muhim o‘rin tutadi. Ichki motivatsiya nazariyasi (Self-Determination Theory) bolalarning avtonomiyasi, kompetentsiyasi va ijtimoiy aloqalari ta'minlanganda o‘rganish samaradorligi oshishini ko‘rsatadi. Shu sababli darslarda real hayotga yaqin, autentik vaziyatlar — oila byudjeti, maktab do‘koni, kichik savdo o‘yinlari — orqali o‘quvchilarga vaksal va mavzuga aloqador vazifalar berish tavsiya etiladi. Reggio Emilia va Finlandiya maktablaridagi fenomen asosida o‘qitish namunalarida kuzatilganidek, o‘quvchilarning qiziqishidan kelib chiqib tashkil qilingan faoliyatlar ijtimoiy o‘zaro ta'sir va muammolarni birgalikda yechish orqali tushunishni chuqurlashtiradi.

Didaktik printsiplarga kelsak, o‘qitish faoliyatini rejalashtirishda samaradorlik, mas’uliyat, inkluzivlik va diferensial yondashuv tamoyillari birgalikda qo‘llanilishi kerak. Differensiallashtirish o‘quvchilarning individual qobiliyatlari va ritmiga moslashtirilgan vazifalar orqali amalga oshiriladi: yana murakkablashtirilgan muammolar uchun qo‘shimcha qo‘llab-quvvatlash, muvaffaqiyatga erishganlar uchun esa kengaytirilgan topshiriqlar berish. Formativ baholash va tezkor feed-back o‘quv jarayonini doimiy sozlash imkonini beradi; oddiy variantlardan boshlab bosma tahlil, o‘zaro baholash va o‘qituvchi tomonidan yo‘naltirilgan refleksiyalar ZRRni kengaytiradi. Shu bilan birga, metakognitiv ko‘nikmalar — o‘z-o‘zini monitoring qilish, rejalashtirish va baholash — boshlang‘ich yoshda rivojlantirilishi lozim, chunki bu ko‘nikmalar kelajakda murakkab iqtisodiy tahlil va qaror qabul qilishga asos bo‘ladi.

Pedagogik texnologiyalar va o‘yinlashgan metodlar iqtisodiy mazmundagi masalalarni o‘rgatishda yuqori samarali vosita hisoblanadi. Simulyatsion o‘yinlar, ro‘l o‘ynash, fraksion iqtisodiy o‘yinlar va raqamli ilovalar o‘quvchilarga interaktiv muhitda qaror qabul qilishni mashq qilish imkonini beradi, bu esa nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga o‘tkazishni osonlashtiradi. Xalqaro misollardan biri sifatida Estoniya yoki Finlyandiya maktablaridagi raqamli mashg‘ulotlar va Portugaliyadagi iqtisodiy o‘yin demonstratsiyalari keltirilishi mumkin; bu amaliyotlar o‘zaro hamkorlik, raqamli savodxonlik va iqtisodiy anlayishni uyg‘unlashtiradi. Biroq

texnologiya faqat vosita ekanligini yodda tutish zarur — pedagogik vazifa unga mos didaktik mazmun va baholash elementlarini joylashtirishdan iborat.

Nihoyat, madaniy va ijtimoiy kontekstni hisobga olish muhimdir. Iqtisodiy mazmundagi masalalar turli oilaviy, mintaqaviy va iqtisodiy sharoitlarda turlicha qabul qilinadi; shu sababli dars mazmuni lokal realiyalarga moslashtirilishi, til va terminologiya o‘quvchining dastlabki leksikasiga muvofiq soddalashtirilishi lozim. Inkluziv yondashuv maxsus ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ham o‘rganish jarayoniga faol jalb qilish imkonini beradi. Umuman olganda, boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatish psixologik rivojlanish qonuniyatlari, kognitiv yukni boshqarish, ijtimoiy o‘zaro ta'sir va motivatsiyani saqlash tamoyillariga tayanishi lozim; xalqaro tajribalar esa ushbu printsiplarni amaliy ishga aylantirish uchun konkret vositalarni taklif etadi.

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi masalalar va misollarni yechishni o‘rgatish pedagogik jihatdan ta’limning dastlabki bosqichlarida iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish hamda baholash tizimini takomillashtirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon kognitiv va ijtimoiy rivojlanish nazariyalariga asoslangan holda olib borilganda, o‘quvchilarda sabab–oqibat munosabatlarini aniqlash, tanlovlar orasidan eng optimalini tanlash va cheklangan resurslar bilan samarali ishlash kabi asosiy iqtisodiy tushunchalar ildiz otadi. Piaget va Vygotskiyning o‘quvchilarning rivojlanish bosqichlari haqidagi konsepsiyalari pedagogga individual xususiyatlar va hamkorlik orqali qo‘llab–quvvatlash zaruratini ko‘rsatadi; shu bois o‘qituvchilar har bir bolaga mos vazifalar va maslahatlarni belgilashlari lozim. Pedagogik maqsad sifatida iqtisodiy fikrlashni shakllantirish nafaqat terminologiyani o‘rgatishni, balki muammoni tahlil qilish, farqlash, model qurish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini amaliy kontekstda rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy fikrlashning shakllanishi o‘quvchilarning makro va mikro iqtisodiy jarayonlarga ilg‘or qarashidan emas, balki kengroq kognitiv qobiliyatlarni — muammo aniqlash, ma’lumotlarni solishtirish, sabab va oqibatni izohlash kabi mehnat ko‘nikmalaridan boshlanishini anglatadi. Boshlang‘ich sinflarda bu jarayon

avtomatlashtirilgan formulalar orqali emas, balki o‘yinlar, real hayotiy vaziyatlar, ssenariylar va loyihalar orqali amalga oshiriladi. Masalan, do‘konda oddiy xarid-sotuv sahnalarini qayta ijro etish orqali bolalar narx, byudjet, tejash va tanlov xususiyatlarini o‘rganadilar. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, Finlyandiya va Singapur ta’lim tizimlarida fenomen bazasidagi yondashuvlar tufayli darslar mavzular orqali integratsiyalashgan holda amalga oshiriladi va iqtisodiy kontent tabiiy, kontekstga bog‘langan vaziyatlarda o‘tiladi. Bu esa o‘quvchining murosa qila olish qobiliyatini oshiradi va nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishga yordam beradi.

Amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish pedagogikaning amaliy yo‘nalishiga to‘liq mos keladi. Bu yerda maqsadlar aniq va o‘lchovli bo‘lishi, natijalar esa performativ jihatdan baholanadigan ko‘rinishda tashkil etilishi lozim. Masalan, bolalarga oddiy byudjet tuzishni o‘rgatish – raqamlarni qo‘llay olish, sarf-xarajatlarni belgilash, asosiy ehtiyoj va istaklarni farqlash kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi. Xalqaro tadqiqotlar bolalarga xizmat ko‘rsatish loyihalari yoki kichik savdo faoliyatini tashkil etish orqali moliyaviy ong va javobgarlik hissi rivojlanishini tasdiqlaydi. Shunday metodlarni darsning o‘ziga xosligiga moslashtirish orqali o‘qituvchi har bir vaziyatni reflektiv tarzda baholab, o‘quvchining tarbiyaviy va kognitiv natijalarini kuzatishi mumkin.

Baholash masalalari ham metodik jihatdan aniq strategiyani talab etadi. Formativ baholash nazariyasi o‘qituvchiga o‘quv jarayonida doimiy va konstruktiv fikr bildirish imkoniyatini beradi, bu esa o‘quvchining o‘z-o‘zini boshqarish va takomillashtirish qobiliyatini kuchaytiradi. Portfoliolar, portfel-ishlar, amaliy topshiriqlar va holatlarga asoslangan baholash tizimlari o‘quvchining real ko‘nikmalarini aniq ko‘rsatadi. Xalqaro tajribada, masalan, Estoniyada va Yaponiyada o‘qituvchilar baholashni darsning ajralmas qismi sifatida ko‘radilar, bu esa o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini qayta yo‘naltirish va pedagogik aralashuvlarni belgilashda yordam beradi.

Metodik tavsiyalar amaliy va nazariy jihatdan integratsiyalashgan bo‘lishi lozim. Birinchidan, muammoga yo‘naltirilgan o‘qitish usullari qo‘llanilishi kerak:

vaziyatli masalalar, rolli o‘yinlar va loyihalar orqali o‘quvchi iqtisodiy qaror qabul qilish va ularni asoslashni o‘rganadi. Ikkinchidan, scafolding tamoyili asosida murakkab topshiriqlar kichik bosqichlarga bo‘linib, doimiy qo‘llab-quvvatlash bilan bajarilishi lozim. Uchinchi jihat — differensial yondashuv: o‘quvchilarning individual qobiliyatlari, til bilim darajalari va ijtimoiy-iqtisodiy konteksti hisobga olinadi. To‘rtinchidan, texnologik vositalardan foydalanish metodik samaradorlikni oshiradi; interaktiv simulyatsiyalar, raqamli o‘yinlar va virtual bozor modellaridan foydalanish iqtisodiy tushunchalarni vizualizatsiya qilib, abstrakt g‘oyalarni bolalar uchun tushunarli qiladi.

O‘qituvchining kasbiy rivojlanishi va ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim unsur. O‘qituvchilar doimiy metodik treninglardan o‘tib, baholash va dars rejalashtirish sohasidagi yangiliklarni o‘zlashtirishlari kerak. Ota-onalarni jalb qilish esa o‘quv jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi: uy vazifalari orqali oddiy byudjet mashqlari yoki oilaviy xarid rejasi pedagogik maqsadlarga xizmat qiladi. Xalqaro amaliyotdan ma’lumki, oilaviy qo‘llab-quvvatlash moliyaviy xulq-atvorini shakllantirishda samarali hisoblanadi.

Natijada, boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni yechishni o‘rgatish pedagogik jihatdan majburiy va strategik vazifa bo‘lib, u o‘quvchining hayotiy muammolarni tahlil qilish, oqilona qarorlar chiqarish va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ongli munosabatni shakllantirishiga xizmat qiladi. Metodik tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etishda global tajribalarni hisobga olish, kontekstga mos innovatsion yondashuvlarni qo‘llash va baholash tizimini modernizatsiya qilish muhimdir, buning natijasida o‘quvchilar nafaqat nazariy bilim, balki mustahkam amaliy ko‘nikmalar va iqtisodiy ongga ega bo‘ladilar.

1.2. Ta'lim nazariyalari va metodologik yondashuvlar: faoliyatga yo‘naltirilgan, integratsiyalashgan va o‘yinli metodlar

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni yechishni o‘rgatish nazariy jihatdan pedagogika va rivojlanish psixologiyasi tamoyillariga tayanishi lozim. Konstruktivistik yondashuvlar talabaning avvalgi bilimlarini yangi vazifalar bilan integratsiyalashni talab qiladi, bu esa amaliy muammolar orqali tushunishni chuqurlashtiradi. Vygotskiy nazariyasidagi yaqin rivojlanish zonasini (ZPD) hisobga olish har bir o‘quvchi uchun moslashgan vazifalarni tanlashni shart qo‘yadi: masalan, oddiy hisob-kitoblardan boshlanib, asta-sekin murakkab byudjetlash va tanlov vazifalariga o‘tish. Piaget’ning kognitiv rivojlanish bosqichlari boshlang‘ich sinflardagi darslarni rejalashtirishda yodda tutilishi kerak, chunki konkret-operatsional bosqichdagi bolalar abstrakt iqtisodiy tushunchalarni manipulyativ vositalar orqali yaxshiroq anglaydilar. Bloom taksonomiyasi kognitiv maqsadlarni darajalarga ajratib, eslashdan analitik va baholash darajasiga qadar o‘quv natijalarini aniqlash imkonini beradi, bu esa baholash va faoliyatni rejalashtirishda muhimdir.

Dars rejasini tuzishda nazariy asoslarni amaliy bosqichlarga o‘tkazish mexanizmi aniqlanishi kerak. Maqsadlar kompetensiyaga yo‘naltirilgan, o‘lchovli va amalga oshirish mumkin bo‘lishi kerak: moliyaviy atamalarni eslab qolish emas, balki oddiy byudjet tuzish, xarid-qilish va tejash bo‘yicha qarorlar qabul qilish kabi faoliyatlar orqali kompetensiyalar shakllantiriladi. Vazifalarni tanlashda real dunyo kontekstlari ustuvor bo‘lishi lozim: maktab gazetasi uchun sarmoya hisoblash, sinf ichida do‘kon tashkil etish yoki uy sharoitida oddiy xaridlarni rejalashtirish kabi. O‘qituvchining baholash rejasi dastlabki diagnostika, jarayon davomida formatif monitoring va yakuniy summativ baholashni o‘z ichiga olishi lozim, har bir bosqichda o‘quvchilarning faol ishtirokini va mustaqil fikrlashini rag‘batlantiruvchi vositalar qo‘llanilishi kerak.

O‘qitish texnikalarida namunaviy yechimlar (worked examples), ko‘rsatma va “o‘ylab ovoz chiqarish” (think-aloud) strategiyalari samaralidir. Amaliy manipulyativlar — haqiqiy tangalar, kartochkalar, diagrammalar va o‘lchov qurilmalari — bolalarga abstrakt iqtisodiy tushunchalarni konkret ob’ektlar orqali anglash imkonini beradi. Rol o‘ynash va simulyatsiyalar, masalan, maktab do‘koni yoki bozordagi sotish xarid jarayoni, o‘quvchilarga iste’molchi va sotuvchi rollarida qaror qabul qilishni mashq qilish imkonini beradi. Xalqaro misollardan Flanders va Finlandiyadagi fenomenlarga asoslangan o‘qitish amaliyotlari real vaziyatlarni o‘rganishga urg‘u beradi, Singapurning CPA (concrete-pictorial-abstract) modeli esa boshlang‘ich matematika va iqtisodiy tushunchalarni bosqichma-bosqich abstraktsiyalashda samarali hisoblanadi. OECD va UNESCO kabi tashkilotlar tomonidan tavsiya etilgan moliyaviy savodxonlik modullari kichik yoshdagilar uchun kontekstga asoslangan, loyiha yo‘nalishidagi vazifalarni qo‘llashni rag‘batlantiradi.

Farqlashtirilgan o‘qitish va shtraflash (scaffolding) usullari dars samaradorligini oshiradi. ZPD konsepsiyasiga muvofiq, murakkab ishni kichik qismarga bo‘lib, har bir qism uchun qo‘llab-quvvatlash darajasini pasaytirish strategiyasi tavsiya etiladi: boshida o‘qituvchi model qiladi, so‘ngra birgalikda ishlash, guruh ichida hamkorlik va oxirida mustaqil ishlash. Vazifalarni darajalash,

tashkiliy qo‘llanmalar va qo‘shimcha vizual materiallar yordamida zaif o‘quvchilar qo‘llab-quvvatlanadi, ilg‘or o‘quvchilar esa kengaytirilgan vazifalar orqali chuqurlashadi. Tengdoshlararo o‘qituvchilik (peer tutoring) va kichik guruh muhokamalari ijtimoiy-o‘rganish printsiplariga asoslanib, hamkorlik va kommunikativ kompetentsiyalarni oshiradi.

Baholash mexanizmlari formatif (jarayon) va summativ (natija) baholash tamoyillariga teng e’tibor beradi. Formatif baholash doimiy kuzatuv, baholar uchun rubrikalar, o‘quvchilarning refleksiv kundaligi (learning journals) va portfoliolar orqali amalga oshiriladi; bu usullar o‘quvchining qaror qabul qilish jarayonini va iqtisodiy fikrlashini hujjatlashtirishga yordam beradi. Amaliy ishlar va loyiha topshiriqlari asosida baholash real dunyo malakalarini o‘lchaydi, Kanada va Buyuk Britaniya kabi mamlakatlarning boshlang‘ich moliyaviy savodxonlik dasturlarida foydalaniladigan baholash chegaralari va performativ indikatorlar ushbu yondashuvni qo‘llab-quvvatlaydi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vazifalar kontekstualizatsiyalanganida o‘quvchilarning muammolarni yechish malakasi yaxshilanadi.

Sinf ichidagi tashkiliy jihatlar va materiallarni boshqarish darsning faoliyatga yo‘naltirilgan elementlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur. Kichik stansiyalar, aniq va qisqa vaqt oralig‘ida bajariladigan amaliy topshiriqlar, resurslarni oldindan tayyorlash va o‘quvchilarni rollarga taqsimlash samaradorlikni oshiradi. Mahalliy bozor amaliyotlaridan foydalanish — masalan, mahalliy savdo nuqtolari, oziq-ovqat do‘konlari va oila daromadlarini oddiy modellash — darsni kontekstual qiladi va o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy realiyasiga moslashadi. Raqamli vositalar va interaktiv simulyatorlar raqamli savodxonlikni oshirib, real vaqtda qarorlar natijalarini ko‘rsatadi; rivojlangan mamlakatlarda bu usullar boshlang‘ich ta’limda muvaffaqiyat bilan qo‘llanilmoqda.

O‘qituvchilarning kasbiy rivoji va amaliy tadqiqot faoliyati ushbu yondashuvni doimiy takomillashtirish uchun muhimdir. Amalga yo‘naltirilgan o‘quv metodlarini sinab ko‘rish, aks-sado tahlili va o‘z-o‘zini yangilash (reflective practice) o‘qituvchilarga dars samaradorligini oshirish imkonini beradi. Amaliy

tadqiqotlar va maktablararo hamkorliklar orqali to‘plangan dalillar dastur va metodlarni mintaqaviy sharoitga moslashtirishni ta’minlaydi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda o‘tkazilgan randomizatsiyalangan tadqiqotlar ko‘rsatganidek, matematik va iqtisodiy kontentni real vaziyatlar bilan bog‘lab o‘qitish o‘quv natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi, bu esa uzoq muddatda fuqarolik va iqtisodiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Integratsiyalashgan va o‘yinli metodlar boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatishda pedagogik tadqiqotlar va amaliyotlar darajasida samaradorligini ko‘rsatmoqda. Ta'lim jarayonida fanlararo integratsiya nazariy asoslari pedagogika va didaktika fanlaridan olingan; ular kognitiv integratsiya va kontent integratsiyasi kabi yondashuvlarni o‘z ichiga oladi, bunda iqtisodiy tushunchalar matematikaga, ijtimoiy fanlar va til darslariga bog‘lanadi. Masalan, uy byudjeti mavzusini o‘rgatishda matematik operatsiyalar bilan bog‘langan vazifalar, ona tili darslarida esa moliyaviy atamalar orqali lug‘at va tushuncha rivojlantiriladi; bu esa o‘quvchilarning abstrakt fikrlashini konkret kontekstda mustahkamlaydi. Nazariy jihatdan Vygotskiyning yaqin taraqqiyot zonasi (ZPD) va Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari integratsiyalashgan darslarni loyihalashda qo‘llanilishini taqozo etadi: murabbiylar o‘quvchilarning ZPDsiga mos ravishda murakkablikni oshirib, intellektual qo‘llab-quvvatlashni (scaffolding) ta'minlaydi, shu tariqa iqtisodiy tushunchalar amaliy kontekstda o‘zlashtiriladi. Xalqaro misollardan Finlyandiya ta'lim tizimida fenomen asosida o‘qitish orqali fanlararo bog‘lanishlar yaratilib, yosh bolalar atrofidagi ijtimoiy va iqtisodiy vaziyatlarni tadqiq qilish orqali mustaqil fikrlashga rag‘batlantiriladi; shuningdek, Singapurda kompetensiya yondashuvi iqtisodiy mavzularni muammoga yo‘naltirilgan topshiriqlar orqali o‘rgatishda keng qo‘llaniladi. Bu usullar o‘quvchilarda murakkab muammolarni tahlil qilish, modellashtirish va hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi, shu bilan birga o‘qituvchilarning dars rejalashtirishida interdisciplinar mavzularni uyg‘unlashtirishni talab qiladi.

O‘yinli ta'lim metodologiyasi o‘rganish jarayonini motivatsion jihatdan kuchaytiradi va iqtisodiy tushunchalarni soddalashtirish hamda kontekstlashtirish

imkonini beradi. Rogers va boshqa kognitiv nazariyotchilar o‘yin faolligining o‘rganish samaradorligini oshirishdagi rolini ta'kidlaganlar; boshlang‘ich sinflarda rolli o‘yinlar, stsenariyli savdo simulyatsiyalari, moliyaviy qarorlar o‘yini kabi yondashuvlar bolalarning qaror qabul qilish, sabab-natija aloqalarini sezish va resurslarni taqsimlash qonuniyatlarini tushunishiga yordam beradi. Praktik misolda klass ichida kichik bozor tashkil etish orqali o‘quvchilar valuta, narx-savdo, talab va taklif asoslarini o‘rgandilar; bunday o‘yinlarda o‘quvchilarning boshqaruv, muloqot va jamoaviy mehnat ko‘nikmalari ham rivojlanadi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, pedagogik raqamli o‘yinlar (serious games) va simulyatorlar ham samarali bo‘lib, ularning interfaol imkoniyatlari orqali o‘quvchilar real vaziyatlar modellashuvida tajriba o'tkazishlari mumkin; OECD va UNESCO tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yinlashtirilgan darslar bolalar motivatsiyasini va uzoq muddatli xotirani yaxshilaydi.

Loyiha asosida o‘qitish metodikasi iqtisodiy ma’noli mashqlarni chuqur o‘rganishga undaydi, chunki u muammoga yo‘naltirilgan, talab qilingan natija va mahsulotga erishishni taqozo etadi. Loyiha ishlarini rejalashtirishda o‘quvchilarga tadqiqiy savollar berish, ma'lumot to‘plash va tahlil qilish, natijalarni vizualizatsiya qilish talab qilinadi; masalan, mahalla yoki maktab atrofida kichik mikroiqtisodiy tahlil olib borish — o‘quvchilar atrof-muhitdagi savdo faoliyati, narx o‘zgarishlari va iste'molchilarning xulqini kuzatadilar va hisobot tayyorlaydilar. Bunday yondashuv o‘quvchilarda tadqiqot faoliyati, metakognitiv nazorat va maqsadni belgilash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Xalqaro miqyosda loyiha asosida o‘qitish muvaffaqiyatli qo‘llanilishiga Niderland, Kanada va Estoniya misollari guvohlik beradi, u yerda maktab hamjamiyatlari real loyihalarni amalga oshirib, o‘quvchilarni mahalliy iqtisodiy muammolarni hal qilishga jalb qilmoqdalar.

Baholash mantig‘i integratsiyalashgan va o‘yinli metodlar bilan uzviy bog‘lanishi kerak; an'anaviy test asosida baholash ko‘nikmalarni to‘liq aks ettirmaydi, shu sababli formatif va summativ baholash o‘rtasidagi muvozanat zarur. Formativ baholash orqali o‘qituvchi o‘quv jarayonining har bir bosqichida o‘quvchilarning tushunish darajasini aniqlab, tarbiyaviy o‘zgartirishlar kiritishi mumkin; bu jarayonda kuzatish varaqalari, portfellar, o‘yin davomiyligi ko‘rsatkichlari va sinovchi vazifalar ishlatiladi. Portfel baholash metodikasi o‘quvchining tajribasi va natijalarini vaqt davomida qayd etib borishga xizmat qiladi, shu bilan o‘quv jarayonidagi individual o‘sishni ko‘rsatadi. Baholash mezonlari aniq, kompetentsiyalar bilan bog‘langan va valide bo‘lishi muhim; rubrikalar orqali iqtisodiy fikrlash, qaror qabul qilish va jamoaviy ish ko‘nikmalarini ob'ektiv baholash mumkin.

Ota-ona va jamiyat bilan hamkorlik pedagogik jarayonni boyitadi va iqtisodiy pedagogikaning real dunyoni aks ettirishiga xizmat qiladi. Oilaviy iqtisodiy amaliyotlarni darsga integratsiya qilish, uy vazifalari sifatida oila byudjetini oddiy shaklda tuzish yoki iste'molchilarning tanlovini kuzatish kabi topshiriqlar orqali o‘quvchilar makoniy kontekstda o‘rganishni davom ettiradilar. Ota-onalar bilan muntazam kommunikatsiya — seminarlar, ochiq darslar va elektron xabarlar orqali

1. 1. Azimov A., Boshlang‘ich ta'limda iqtisodiy mafhumlar, Toshkent, 2015, 78-bet.

— dastur maqsadlari va baholash mezonlarini tushuntirishga yordam beradi hamda uyda qo‘llab-quvvatlashni kuchaytiradi. Mahalla va biznes sektorini o‘z ichiga olgan hamkorlik esa resurslar, amaliy tajriba va mentorlik imkoniyatlarini kengaytiradi; masalan, mahalliy kichik biznes sohiblarini darsga taklif qilish yoki maktab bozorini tashkil etishda jamoat ishtiroki o‘quvchilarga real iqtisodiy mexanizmlarni ko‘rsatadi.

Izchil qo‘llanma va o‘qituvchilarni malakasini oshirish bu metodlarning samaradorligini kafolatlaydi. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar, amaliy master-klasslar va qayta tayyorlash kurslari integratsiyalashgan darslarni loyihalash, baholash vositalarini ishlab chiqish va ota-ona hamkorligini tashkil etishni o‘z ichiga olishi kerak. Amaliy tadqiqotlarga asoslangan yondashuv va xalqaro tajribalarni inkorporatsiya qilish natijasida o‘quv dasturlari kontekstga mos va samarali bo‘ladi. Umuman olganda, integratsiyalashgan va o‘yinli metodlar boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatish uchun nazariy asoslangan, amaliy jihatdan test qilingan va jamiyat bilan uzviy bog‘langan yondashuvni ta'minlaydi, bu esa bolalarning iqtisodiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyat ko‘nikmalarini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

1.3. Milliy o‘quv dasturlari, standartlar va kompetensiyalar: mavzularni o‘quv rejalariga moslashtirish

Pedagogik standartlar va milliy o‘quv dasturiga mos ravishda iqtisodiy mazmundagi misollarni tanlash jarayoni nazariy va amaliy jihatdan qat’iy mezonlarga asoslanishi lozim. Bu mezonlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, kognitiv rivojlanish darajasi, milliy ta’lim maqsadlari hamda kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Didaktik jihatdan misollar o‘quv maqsadlariga bevosita xizmat qilishi, muayyan o‘quv natijalari va baholash mezonlari bilan uyg‘un bo‘lishi shart; bunday yondashuvni constructive alignment tamoyili orqali amalga oshirish maqsadga muvofiq ekanligi ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan. Misollar tanlovida kognitiv yukni nazorat qilish, Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasi tamoyili asosida svarkholding (scaffolding) ta’minlash, va Bloom taksonomiyasining darajalariga mos savollarni joylashtirish kabi printsiplar

1. 1. Azimov A., Boshlang‘ich ta'limda iqtisodiy mafhumlar, Toshkent, 2015, 78-bet.

inobatga olinishi kerak. Bu printsiplar misolning murakkabligi, talablari va o‘rgatilishi kerak bo‘lgan operatsiyalarni aniq belgilashda yordam beradi.

Tanlov mezonlari amaliy jihatdan aniq indikatorlar bilan ifodalanishi lozim: misol yoshga mos bo‘lishi, milliy madaniy kontekstga mos kelishi, real hayotiy vaziyatlarga aloqa qilishi va kompetensiyalarni (masalan, moliyaviy savodxonlik, analitik fikrlash, axborotni tahlil qilish) rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Masalan, boshlang‘ich sinflarda o‘qitish uchun tanlangan iqtisodiy mazmundagi masala oddiy arifmetik amallarni qo‘llashni talab qilishi, oilaviy byudjet, narx solishtirish yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash kabi amaliy kontekstlarda bo‘lishi maqsadga muvofiq. Bunda milliy o‘quv dasturida belgilangan o‘quv natijalari bilan texnik moslik — kąrsatkichlar, kompetensiya tavsiflari va baholash mezonlari orqali aniqlanadi.

Integratsiyalash strategiyasi o‘quv mazmunini fanlararo bog‘lashga qaratilgan bo‘lib, bu strategiyaning samaradorligi xalqaro tajribalar, masalan Finlandiya fenomenga yo‘naltirilgan ta’lim amaliyotida, yoki Singapurning muammo yechish va modellashtirishga urg‘u beruvchi yondashuvida ko‘rsatgan. Integratsiya jarayonida iqtisodiy mazmundagi misollarni matematika, ona tili, ijtimoiy fanlar va axborot texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish kerak. Misol uchun, oddiy bo‘lish tizimida oilaviy byudjetni tuzish darsligi matematika kompetensiyalarini arifmetik operatsiyalar orqali mustahkamlashga, ona tili orqali hisob-kitob natijalarini bayon etishga va ijtimoiy fanlar orqali mahalliy bozor tizimini tahlil qilishga xizmat qilishi mumkin. Bu yondashuv o‘quvchilarning kontekstga asoslangan bilim olishini ta’minlaydi va ularni real dunyodagi muammolarni hal etishga tayyorlaydi.

Differensiasiya va inkluziv ta’lim prinsiplari misollarni tanlash hamda integratsiyalash jarayonida markaziy o‘rin tutadi. Har bir misol turli qobiliyat va ehtiyojdagi o‘quvchilar uchun moslashtirilishi, qo‘shimcha yordam va kengaytirilgan topshiriqlar orqali diversifikatsiya qilinishi lozim. Xalqaro amaliyotdan ma’lumki, masalan Kanada va Avstraliya ta’lim tizimlarida iqtisodiy mazmundagi loyihalar o‘quvchilarning yoshi va yutuqlariga qarab modulga bo‘linadi, bu esa o‘rganish jarayonini individualizatsiya qilish imkoniyatini beradi.

1. 1. Azimov A., Boshlang‘ich ta'limda iqtisodiy mafhumlar, Toshkent, 2015, 78-bet.

Pedagogik standartlar doirasida inkluziv baholash vositalari, rubrikalar va formativ kuzatuv usullari kiritilishi zarur; bular o‘qituvchiga o‘quv jarayonida doimiy teskari aloqa berish va kerakli pedagogik koreksiyalarni joriy etish imkoniyatini yaratadi.

Baholash va monitoring masalalari pedagogik standartlarga mos tanlangan misollar samaradorligini aniqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Formativ baholash instrumentlari, diagnostik testlar, loyiha baholash rubrikalari va kompetensiyalarga asoslangan yakuniy baholash o‘quvchilarning iqtisodiy mazmundagi masalalarni tushunishi va qo‘llash darajasini o‘lchash imkonini beradi. Xalqaro tashkilotlarning, xususan OECD va UNESCOning ta’limiy indikatorlariga muvofiq, o‘quv natijalarining validatsiyasi uchun bir nechta manba va metodlarni kombinatsiyalash kerak: sinov natijalari, portfoliolar, amaliy loyihalar va guvohnomalar. Bu yondashuv o‘qituvchiga hamda maktab darajasida o‘quv dasturi va pedagogik standartlar o‘rtasida konstruktiv uzilishlarni aniqlashda yordam beradi.

O‘qituvchilarning malaka oshishi va dars rejasi tizimi ham misollarni tanlash va integratsiyalash muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir qiladi. Yangi ta’lim texnologiyalari va xalqaro tajribalarni joriy etish uchun o‘qituvchilarga metodik ko‘rsatmalar, namunaviy dars rejalari va baholash instrumentlari yetkazib berilishi lozim. Misol uchun, texnologik vositalar orqali mahalliy bozor narxlari haqidagi ma’lumotlarni yig‘ib, Excel yoki onlayn ilovalar yordamida oddiy tahlil o‘tkazish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida analitik fikrlashni rivojlantiradi. Shu tariqa, milliy o‘quv dasturi va pedagogik standartlarga mos iqtisodiy mazmundagi misollar nafaqat o‘quv natijalarini aniqlik bilan belgilaydi, balki o‘qitish-tadqiqot jarayonini samarali, inkluziv va xalqaro tomonidan tasdiqlangan amaliyotlarga moslashtiradi.

Kompetensiyalar asosida o‘quv rejalarini tuzishda dars maqsadlari aniq, o‘lchanadigan va kompetensiyaga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak; bunda maqsadlar bilim, ko‘nikma va qadriyatni o‘zaro uyg‘unlashtirgan holda ifodalanadi. Masalan, boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni yechishni o‘rgatishda maqsadlar kognitiv komponent (moliyaviy terminlarni tushunish, oddiy hisoblash operatsiyalarini bajarish), psixomotor komponent (manipulativ materiallar bilan ishlash, jadval va diagrammalarni tuzish) hamda afektiv komponent (mas'uliyat,

1. 1. Azimov A., Boshlang‘ich ta'limda iqtisodiy mafhumlar, Toshkent, 2015, 78-bet.

tejash g‘oyasiga ijobiy munosabat) ni o‘z ichiga olishi lozim. O‘quv maqsadlarini kompetensiyaga bog‘lashda SMART tamoyiliga amal qilish kerak: maqsad aniq (masalan, «o‘quvchi 10 ta oddiy iqtisodiy muammoni mustaqil yechadi»), o‘lchanadigan, erishilishi mumkin, tegishli va vaqt bilan chegaralangan bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, maqsadlarda metakognitiv elementlar ham aks ettirilishi muhim — o‘quvchi o‘z yechim strategiyasini tushuntira olishi va tanqidiy fikrlashga asoslanib qaror qabul qila olishi lozim. Xalqaro tajribalarda, masalan, Finlyandiya va Singapur maktablarida kompetensiyalarga yo‘naltirilgan maqsadlar kun tartibining markazida bo‘lib, ular o‘quvchilarning real dunyoda qo‘llay oladigan qobiliyatlarini shakllantirishga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi; bu tajribalarni mahalliy kontekstga moslashtirish muhimdir.

1. 1. Azimov A., Boshlang‘ich ta'limda iqtisodiy mafhumlar, Toshkent, 2015, 78-bet.

Metodika tanlovida konstruktivistik yondashuv, tajribaviy o‘qitish va muammoga yo‘naltirilgan o‘qitish prinsiplariga e'tibor qaratilishi kerak. Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy misollarni o‘rgatishda Kolbning tajriba sikli — tajriba, kuzatish, konseptualizatsiya, tajribani sinab ko‘rish — konsepsiyasini amaliyotga tatbiq etish tavsiya etiladi; bu yondashuv o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Dars metodikasida rol o‘yinlari (bozor simulyatsiyasi, xaridor-sotuvchi rollari), loyiha asosida o‘qitish (sinfdan tashqari mikro-biznes loyihalari), kross-kurikulyar mashg‘ulotlar va interaktiv o‘yinlar samarali bo‘ladi. Masalan, xalqaro amaliyotlarda bolalar maktab ichida kichik «do‘kon» tashkil etib, oddiy moliyaviy operatsiyalarni bajarish orqali qiymatni anglashadi; bu usul o‘quvchilarda real hayot bilan bog‘liq muammolarni hal qilish ko‘nikmasini mustahkamlaydi. Differensiyalash va individualizatsiya printsiplari ham metodikada muhim o‘rin tutadi: tez o‘rganayotganlar uchun kengaytirilgan vazifalar, yordamga muhtojlar uchun bosqichma-bosqich yo‘riqnomalar va manipulyativ materiallardan foydalanish ko‘zda tutiladi.

Baholash mezonlarini ishlab chiqishda o‘quv maqsadlari bilan sinxronizatsiya zarur. Formativ baholash orqali o‘quv jarayonining har bosqichida o‘quvchilarning kompetensiyalarini kuzatib borish mumkin; bu uchun diagnostik vazifalar, qisqa testlar, og‘zaki savol-javoblar, o‘zaro baholash va portfeli usullari ishlatiladi. Summativ baholash esa dars davomidagi erishilgan natijani baholash uchun mos bo‘lib, uning natijalari o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini aks ettirishi kerak — masalan, real hayotga yaqin loyiha topshirig‘i yoki performance task — byudjet tuzish, tejash strategiyasini ishlab chiqish. Baholash mezonlari analitik va holistik yondashuvlarni uyg‘unlashtirishi kerak: analitik mezonlar aniq ko‘nikmalar (hisoblash to‘g‘riligi, izoh qobiliyati), holistik mezonlar esa umumiy kompetensiya (muammoni kompleks hal etish, ijodiy yondashuv) ni o‘lchaydi. Baholovchi asboblar (rubrikalar) aniq tavsiflangan baholash talablari, daraja ko‘rsatkichlari va baholash mezonlari bilan ta'minlanishi lozim; shuningdek, ularning validlik va ishonchliligi doimiy ravishda tekshirilishi kerak.

2. 2. Karimova N., Maktabgacha va boshlang‘ich ta'limda moliyaviy savodxonlik, Toshkent, 2018, 124-bet.

O‘quv rejalarini tuzishda baholashning adolatli va shaffof bo‘lishi ustuvor tamoyil hisoblanadi. Baholash mezonlari madaniy va ijtimoiy kontekstni inobatga olishi lozim, chunki iqtisodiy tushunchalar ba'zan oilaviy tajriba va mahalliy amaliyot bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Tashqi baholash (masalan, maktab yoki hududiy darajadagi testlar) bilan ichki formatik baholashni muvofiqlashtirish, o‘qituvchilarga baholash natijalariga asoslangan pedagogik qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Amaliy misollar orqali baholashning haqiqiyligi ta'minlanadi: o‘quvchini faoliyatga yo‘naltirish, real dunyo muammolarini yechish va proyektlarni baholash orqali olingan natijalar uning haqiqiy kompetensiyalarini aks ettiradi.

O‘qituvchi malakasini oshirish va didaktik-materiallar bilan ta'minlash ham loyihaning muhim tarkibi hisoblanadi. O‘qituvchilarga kompetensiyalarni tushuntirish, rubrikalar yaratish, formativ baholash texnikalarini qo‘llash bo‘yicha doimiy professional rivojlanish dasturlari tashkil etilishi lozim. Xalqaro tajribalardan kelib chiqqan holda, masalan, Reggio Emilia yondashuvida o‘qituvchi o‘quv jarayonini muhandis sifatida rejalashtiradi va o‘quvchilarning mustaqil tadqiqotlariga ko‘maklashadi; shu printsiplarni iqtisodiy misollarni o‘rgatishda qo‘llash darslarni yanada samarali qiladi. Resurslar jihatidan esa interaktiv o‘yinchoqlar, vizual yordamlar, oddiy kompyuter dasturlari va mobil ilovalar, shuningdek, mahalliy biznes subyektlari bilan hamkorlik o‘quvchilarga real kontekstni taqdim etadi.

Natijada, kompetensiyalar asosida o‘quv rejalarini tuzish o‘quv maqsadlarini aniqlik bilan belgilash, zamonaviy metodik yondashuvlarni joriy etish, adolatli va valide baholash tizimini yaratish, hamda o‘qituvchi va resurslarni moslashtirishni talab qiladi. Bunday yondashuv boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollar orqali o‘quvchilarning amaliy moliyaviy savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishga xizmat qiladi va bu esa uzoq muddatda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy hissa qo‘shadi.

2. 2. Karimova N., Maktabgacha va boshlang‘ich ta'limda moliyaviy savodxonlik, Toshkent, 2018, 124-bet.

II BOB. Amaliy metodika va baholash

2.1. Dars rejalari va amaliy mashg‘ulotlar: mavzuga oid misollarni bosqichma-bosqich o‘rgatish usullari

Dars maqsadini aniq va o‘lchanadigan tarzda belgilash pedagogik nazariyalar va amaliy metodologiyalarga asoslangan bo‘lishi lozim; maqsad kognitiv, affektiv va psixomotor sohalarga taalluqli bo‘lishi kerak, ya’ni o‘quvchilarning iqtisodiy tushunchalarni tushunishi, axloqiy qarorlar qabul qilishdagi motivatsiyasi va amaliy misollarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Maqsadni yozishda Bloomning taksonomiyasi va SMART tamoyillari (aniq, o‘lchovli, erishiladigan, realistik, vaqtga bog‘langan)dan foydalanish tavsiya etiladi; masalan, sinf darajasida «o‘quvchilar oddiy byudjetni tuzish qoidalarini izohlashi va berilgan vaziyat uchun kichik oilaviy sarf byudjetini taqdim etishi» kabi formulalar nazariy jihatdan o‘lchovli va tekshiriladigan bo‘ladi. Maqsad o‘qituvchiga pedagogik uslub va baholash vositalarini tanlashda yo‘l-yo‘riq beradi, shuningdek, milliy ta’lim standartlari va xalqaro amaliyotlar bilan muvofiqligini ta’minlashi kerak; masalan, Finlyandiya va Singapur maktablarida dars maqsadlari o‘quv natijalari bilan aniq bog‘langan va mazmuniy kompetensiyalar orqali baholanadi, bu esa boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy ma’nodagi misollarni o‘rgatishda ham shunga o‘xshash yondashuvni qo‘llashni ma’qul qiladi. O‘quv vazifalarini tuzishda progressivlik va differentsiatsiyaga e’tibor berish zarur; boshlang‘ich bosqichda vazifalar oddiy tan olish va tushunish darajasidan boshlanib, keyinchalik amaliy qo‘llash va muammolarni tahlil qilish bosqichlariga o‘tishi kerak. Vazifalarni ishlab chiqishda nyutoniy terim o‘rniga faol-tajribaviy topshiriqlar, real hayotiy misollar va loyiha asosida o‘rganish elementlari kiritilishi maqsadga muvofiq; masalan, ingliz tilida «money as a medium of exchange» kabi tushunchani o‘zbek tilida oddiy o‘yin yordamida tushuntirib, keyin kichik savdo-sotiq o‘yinida byudjet va narxlarni belgilash topshirig‘i orqali amaliylashtirish mumkin. Vazifalar individual, juft va guruh ishlari shaklida modulyatsiya qilinib, har bir o‘quvchining zona yaqin rivojlanishiga qarab remediatsiya yoki kengaytirish imkoniyatlari belgilanishi kerak, bu esa differentsial pedagogika va inkluziv ta’lim printsiplariga asoslanadi.

3. 3. Ergashev B., Pedagogika va iqtisodiy tarbiya, Toshkent, 2012, 96-bet.

Baholash strategiyasi dars ichida formatif monitoring va dars oxirida summativ baholash elementlarini o‘z ichiga olishi lozim; formatif baholash tezkor diagnostika, savollar, refleksiya listlari va qisqa karta-testlar orqali o‘tkazilib, o‘qituvchiga tezkor korektiv chora-tadbirlarni qo‘llash imkonini beradi. Summativ baholash esa rubrikalar, loyihaga baho va ko‘nikma sinovlari orqali amalga oshiriladi; rubrikalar kriteriylarni aniq belgilashi, masalan, muammo tushunchasini taqdim etish, amaliy yechimni rejalashtirish va natijani tahlil qilish kabi bosqichlarni o‘lchashi zarur. Vaqt taqsimoti pedagogik rejalashtirishning muhim elementi bo‘lib, har bir dars bosqichiga realistik vaqt birikmalari ajratilishi va dars ritmini boshqarish mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak. Dars rejasi boshlanishi uchun motivatsion blok va ilgari o‘tilgan bilimlarni faollashtirish uchun 5–10 daqiqa, yangi mavzuni tushuntirish va demonstratsiya uchun 15–20 daqiqa, amaliy topshiriqlar va guruh ishlari uchun 20–25 daqiqa, yakuniy refleksiya, baholash va uyga vazifa uchun 5–10 daqiqa ajratish xalqaro amaliyotda samarali deb topilgan. Biroq bu raqamlar shablon sifatida emas, balki o‘quvchilarning ehtiyojiga va kontekstga muvofiq moslashtirilishi kerak; masalan, Avstraliya moliyaviy savodxonlik dasturlarida amaliy mashg‘ulotlarga ko‘proq vaqt ajratish tavsiya etiladi, chunki qo‘llaniladigan manipulativ materiallar orqali tushunchalar chuqurroq o‘zlashtiriladi. O‘qituvchi dars davomidagi vaqti taqsimotini o‘tkaziladigan faoliyat turlariga qarab prioritizatsiya qilishi, kechikishlar va texnik muammolar uchun zaxira vaqt (buffer) belgilashi ham pedagogik samaradorlikni oshiradi. Kerakli materiallar ro‘yxatini tuzishda multimodal resurslarga urg‘u berilishi muhim: vizual yordamlar, manipulativlar, real hayotdan olingan ob’ektlar (realia), raqamli vositalar, interaktiv doskalar va pedagogik o‘yinlar bo‘lishi kerak. Iqtisodiy mazmundagi misollarni tushuntirishda kenyalar, banknotalar, oddiy jadval va graflar bilan ishlash, shuningdek, mobil ilovalar yoki onlayn simulyatsiyalar orqali o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish mumkin; Misol uchun Buyuk Britaniyada MoneySense dasturi yoki Avstraliyadagi MoneySmart platformasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mos materiallar va o‘quvchi markazidagi vazifalarni taklif etadi. Materiallar xavfsizlik, inklyuzivlik va texnologik moslik mezonlariga javob berishi, rang-

3. 3. Ergashev B., Pedagogika va iqtisodiy tarbiya, Toshkent, 2012, 96-bet.

barang pedagogik ehtiyojlarga javob bera olishi va oddiy ta’minot manbalaridan foydalanishni nazarda tutishi zarur. Rejalashtirish jarayonida darsning yakuniy maqsadlari va o‘quv vazifalarining milliy va xalqaro standartlarga mosligini muntazam tahlil qilish, o‘qituvchilararo hamkorlik va sinovdan o‘tkazish orqali dars rejasini optimallashtirish tavsiya etiladi; shu tariqa boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatish nafaqat kontentni yetkazish, balki o‘quvchilarning iqtisodiy ongini, analitik fikrlashini va hayotiy ko‘nikmalarini tizimli ravishda shakllantiradi.

Amaliy mashg‘ulotlarda iqtisodiy mazmundagi misollarni bosqichma-bosqich o‘rgatishda demonstratsiya usuli pedagogik jarayonning boshlang‘ich bosqichida o‘quvchilarning e’tiborini jalb qilish va konseptual asoslarni berish uchun muhim rol o‘ynaydi. Demonstratsiya nazariy bilimlarni amaliy jihatdan ko‘rsatish demakdir: o‘qituvchi real yoki model holatni bosqichma-bosqich namoyish etadi, jarayonni tahlil qiladi va har bir harakatning iqtisodiy mazmunini izohlaydi. Masalan, bozor tamoyili tushunchasini o‘rgatayotganda, darsda oddiy bozorda talab va taklif dinamikasini vizual materiallar, o‘yin pullari va sotuv-sotib jarayoni orqali ko‘rsatish mumkin. Bu yerda kognitiv yukni kamaytirish uchun “worked examples” usuli qo‘llaniladi: murakkab vaziyatlar osonroq qadamlar orqali yechiladi, natijada o‘quvchilar yangi bilimlarni ko‘proq samarali assimilyatsiya qiladi. Demonstratsiya jarayonida Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasi (zone of proximal development) kontseptsiyasiga asoslanib yo‘naltirish amalga oshiriladi, ya’ni o‘qituvchi o‘quvchilarning mustaqil bajarolmagan, lekin yordam bilan bajarishi mumkin bo‘lgan vazifalardan boshlaydi.

Model ko‘rsatish (modeling) amaliyotni pedagogik shakllantirish sifatida ko‘riladi va u cognitive apprenticeship nazariyasiga muvofiq tajriba asosida o‘rgatishni nazarda tutadi. O‘qituvchi nafaqat qadamlarni namoyish etadi, balki o‘z fikr yuritishi, qaror qabul qilish kriteriyalari va strategiyalarini ham eshitiladigan tarzda ifodalaydi. Misol uchun, uy xo‘jaligi byudjetini tuzish bo‘yicha model ko‘rsatishda o‘qituvchi daromadlarni to‘plash, asosiy va noaniq xarajatlarni ajratish, ustuvorliklar belgilash va zaxira fond yaratish kabi strategiyalarni ovoz chiqarib

3. 3. Ergashev B., Pedagogika va iqtisodiy tarbiya, Toshkent, 2012, 96-bet.

tahlil qiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi: ular qanday savollar berish, nima uchun aynan shu qaror qabul qilinganini tahlil qilishni o‘rganadi. Xalqaro amaliyotdan misol olganda, Singapurning CPA (Concrete-Pictorial-Abstract) yondashuvi model ko‘rsatishda konkret misollardan rasmlar orqali abstrakt tushunchalarga o‘tishni samarali tashkil etadi.

Mustaqil ishlash bosqichi o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilimlarni mustahkamlash va transfer qilishga yo‘naltirilgan. Bu bosqichda vazifalar darajalanishi, soxta va haqiqiy kontekstlarda qo‘llaniladigan mashqlar, shuningdek, “faded worked examples” texnikasi qo‘llaniladi: dastlab to‘liq ishlangan misollar beriladi, keyinchalik qadamlar asta-sekin o‘quvchilarga qoldiriladi. Mustaqil ishlash jarayonida diferensiyalashtirish muhim ahamiyatga ega; turli darajadagi vazifalar, qiziqish va ehtiyojlarga moslashtirilgan resurslar taqdim etilishi lozim. Jahon amaliyotida, masalan, Finlyandiya maktablarida fenomen asosidagi o‘qitish orqali mustaqil ishlar real hayotiy iqtisodiy vaziyatlarga bog‘lanib beriladi, bu esa o‘quvchilarning muammoni hal qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Guruh muhokamasi — kooperativ o‘rganish prinspilariga asoslangan faoliyat bo‘lib, u ijtimoiy konstruktsionistik yondashuvni amalga oshiradi. Guruh muhokamasi davomida o‘quvchilar o‘zlarining yechim strategiyalarini solishtiradi, xatoliklarni aniqlaydi va birgalikda yangi yechimlarni ishlab chiqadi. Bu jarayon ijtimoiy o‘rganish, bahs-munozara orqali epistemik vaziyatlar yaratadi va kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi. Guruh ishlari strukturasi aniq belgilanishi kerak: rollar taqsimlanishi, vaqt chegarasi va baholash mezonlari mavjud bo‘lish lozim. Yaponiyada qo‘llaniladigan ko‘p hollarda “lesson study” ga o‘xshash yondashuvlarda guruh muhokamasi sinf ichida ham, sinfdan tashqarida ham davom ettiriladi va o‘qituvchilar ham baham ko‘radigan refleksiv amaliyot shaklini hosil qiladi.

3. 3. Ergashev B., Pedagogika va iqtisodiy tarbiya, Toshkent, 2012, 96-bet.

Baholash pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, u formatik va summativ baholashning uyg‘un integratsiyasini talab etadi. Formatika (ta’lim uchun baholash) o‘quv jarayonida muntazam va maqsadli fikr-mulohaza berishni o‘z ichiga oladi: tezkor testlar, og‘zaki fikrlar, ochiq savollar va self-assessment yordamida o‘quvchilar o‘z o‘sishini ko‘rishadi. Summativ baholash (ta’lim natijalarini baholash) esa kurs yakunida qiyosiy va diagnostik ma’lumot beradi. Baholash vositalari mezonli rubrikalar, portfellar, loyiha asosida baholash va performativ topshiriqlar shaklida bo‘lishi mumkin. Baholashning samaradorligi uchun feedback o‘z vaqtida, aniq, konstruktiv va yo‘naltiruvchi bo‘lishi shart; bu o‘quvchiga qaysi xatoliklarni tuzatish kerakligi va qanday qilib keyingi safar samaraliroq ishlash mumkinligini ko‘rsatadi. Xalqaro tajribalardan kelib chiqadigan tavsiya shuki, PISA va boshqa xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli natija ko‘rsatgan tizimlar diagnostik va formatik baholashni muntazam qo‘llab, o‘qituvchilarga professional rivojlanish imkoniyatini beradi.

Ushbu usullar integrativ tarzda qo‘llanganda eng yuqori samarani beradi: demonstratsiya va model ko‘rsatish orqali boshlang‘ich yo‘naltirish, mustaqil ishlash va guruh muhokamasi orqali amaliy mashg‘ulotlarda chuqurlashtirish, baholash orqali esa o‘zlashtirishni yopiq zanjirga joylash. Zamonaviy texnologiyalar interaktiv doska, ta’lim platformalari va simulyatsiyalar yordamida har bir bosqichni samarali qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Pedagogik qarorlar bolalarning kognitiv rivojlanish darajasi, ijtimoiy-madaniy sharoit va resurslarga mos ravishda moslashtirilishi lozim, bu esa nazariy tamoyillar va xalqaro amaliy misollar yordamida o‘tkaziladigan daliliy pedagogik yondashuvni taqozo etadi.

2.2. Yosh xususiyatlari va diferensial ta'lim: topshiriqlarni darajalash, individual va guruh ishlari

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda iqtisodiy mazmundagi misollarni darajalash metodologiyasi aniq psixologik va pedagogik asoslarga tayanishi kerak. Kognitiv jihatdan maktabgacha va boshlang‘ich bosqichdagi bolalar konkret operatsiyalar bosqichida bo‘lib, abstrakt iqtisodiy tushunchalarni rivojlantirish uchun analogiya, konkret

4. 4. Usmonov R., Dars rejalashtirish va integratsiya: iqtisodiy mazmun misollari, Toshkent, 2020, 45-bet.

materiallar va vizual vositalardan foydalanish zarur. Bu nuqtai nazardan, arzonlik va narxlar, oddiy byudjetlash, tanlov va oldi-sotdi jarayonlari kabi mavzular qo‘l bilan ishlovchi manipulyativ materiallar orqali ko‘rsatilsa samaraliroq. Masalan, Finlyandiya va Singapur tajribalarida tez-tez qo‘llaniladigan konkret misollar — bolalar uchun yaratilgan “sovg‘a-bazori” yoki “sinfdosh banki” kabi rolli o‘yinlar yordamida, raqamlar va operatsiyalar real kontekstga bog‘lanadi, bu esa xotira va ijro etish resurslarini kamaytiradi hamda ma’lumotlarni uzoq muddatli xotiraga o‘tkazishni osonlashtiradi. Kognitiv yukni boshqarish prinsiplari asosida topshiriqlar murakkablik darajasiga ko‘ra sekin oshiriladi, avval oddiy tanlov vaziyatlari berilib, keyin esa saralash va muqobil variantlarni solishtirish kabi yuqori darajadagi fikrlash vazifalariga o‘tiladi, bu esa Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasini amaliy ravishda qo‘llash imkonini beradi.

Emotsional jihatdan bolalarning o‘rganishdagi motivatsiyasi va xavfsizligi iqtisodiy mazmundagi misollarni moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Darsda qo‘llanilayotgan holatlar o‘quvchilar uchun qiziqarli va ma’naviy jihatdan xavfsiz bo‘lishi zarur, chunki iqtisodiy muammolar hayotiy xulq-atvor, oilaviy resurslar yoki jamiyatdagi notekislik mavzularini qamrab olishi mumkin. Masalan, AQSh va Yaponiya maktablarida bolalar bilan iqtisodiy mavzularni muhokama qilishda empatiya va adolat printsiplarini o‘rgatish uchun qisqa hikoyalar, sinf ichidagi ijtimoiy simulyatsiyalar va reflektiv savollar ishlatiladi. Bu metodika o‘quvchilarda hissiy tartibni saqlash, kechirimlilik va hamkorlik kompetensiyalarini shakllantiradi, shu bilan birga iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida yuzaga keladigan stressni kamaytiradi. Emotsional qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish uchun o‘qituvchi tomonidan konstruktiv teskari aloqa, ijobiy mustahkamlash va muvaffaqiyatsizliklarni o‘rganish imkoniyatlari yaratilishi lozim; bunday yondashuv bolalarda o‘zini baholash va barqaror motivatsiyani shakllantiradi.

Ijtimoiy jihatdan topshiriqlarni darajalash guruhli va hamkorlikka asoslangan metodlarni rivojlantirishga yo‘naltirilishi kerak. Ijtimoiy o‘sish dastlabki sinflarda muloqot, rol taqsimoti va jamoadagi mas’uliyatni o‘rganishni o‘z ichiga oladi; iqtisodiy misollarni hal etishda guruh ichidagi rollarni aniqlash (masalan, sotuvchi,

4. 4. Usmonov R., Dars rejalashtirish va integratsiya: iqtisodiy mazmun misollari, Toshkent, 2020, 45-bet.

xaridor, hisobchi) bolalarga ijtimoiy normativ va iqtisodiy funksiyalarni bir vaqtda o‘rganish imkonini beradi. Kooperativ o‘qitish metodikasi Finlyandiya va G‘arbiy Yevropada keng tarqalgan tajriba bo‘lib, u ijtimoiy murakkablikka chidamlilikni oshiradi hamda hamfikrlik, muzokara va nizolarni hal qilish kompetensiyalarini shakllantiradi. Bu jarayonda o‘qituvchi arbob sifatida murakkab vazifalarni kichik guruhlarga moslashtirib, har bir bola uchun qobiliyatiga mos qo‘shimcha resurslar va rolni belgilab beradi, shu bilan birga guruh ichida hamkorlikni baholash mexanizmlari joriy etiladi.

O‘quv vazifalarini darajalashda diagnostik va formativ baholash tizimlaridan keng foydalanish kerak. Dastlabki diagnostik testlar bolalarning arifmetik, mantiqiy va til salohiyatini aniqlashga xizmat qiladi, bu ma’lumot asosida topshiriqlarni individual yoki kichik guruh darajasida moslashtirish mumkin. Formativ baholash esa dars davomida o‘quvchilarning tushunishini real vaqtda kuzatib, kerakli qo‘llab-quvvatlashni tezkor taqdim etish imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda kuzatilganidek, Baholashga asoslangan o‘qitish (Assessment for Learning) yondashuvi o‘qituvchilarga o‘quv faoliyatini dinamik tarzda tahrirlash imkonini beradi va har bir bolaning o‘sish trajektoriyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Texnologik vositalarni integratsiya qilish yosh xususiyatlarini hisobga olgan moslashtirishni yengillashtiradi. Interaktiv platalar, taqdimotlar, taqlid qiluvchi onlayn bozorlarga mo‘ljallangan ilovalar va raqamli manipulativlar yordamida o‘quvchilar iqtisodiy hodisalarni xavfsiz, takroran va turli darajalarda mashq qila oladi. Masalan, Angliya va Avstraliya maktablarida qo‘llaniladigan raqamli “maosh va xarajat” simulyatorlari bolalarga real hayotiy vaziyatlarni xavfsiz sharoitda tajriba qilib ko‘rish imkonini beradi, shu bilan birga o‘qituvchilarga har bir o‘quvchi uchun moslashtirilgan qadamlarni belgilash imkoniyati tug‘iladi. Texnologiya foydalanilganda kognitiv yukni nazorat qilish, xavfsizlik va irodaqon nazorat elementlariga alohida e’tibor berilishi kerak.

Umuman olganda, yosh xususiyatlari va topshiriqlarni darajalashni integratsiyalashgan yondashuv orqali amalga oshirish zarur; bu yondashuv kognitiv barqarorlikni ta’minlaydigan konkret materiallar, emotsional jihatdan xavfsiz va

4. 4. Usmonov R., Dars rejalashtirish va integratsiya: iqtisodiy mazmun misollari, Toshkent, 2020, 45-bet.

motivatsion kontekst, ijtimoiy hamkorlikni rivojlantiruvchi guruh vazifalari hamda doimiy baholash va texnologik qo‘llab-quvvatlash elementlarini o‘z ichiga oladi. Bunday kompleks yondashuv iqtisodiy mazmundagi misollarni nafaqat tushunarli, balki hayotga tatbiq etiladigan, ijodiy va ijtimoiy jihatdan mas’uliyatli holga keltiradi va xalqaro ta’lim standartlari talablariga javob beradi.

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni differensial ta'lim uchun individual va guruh ishlari shaklida tashkil etish jarayoni nazariy asoslar va amaliy metodlarni uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Avvalo pedagogik diagnostika orqali har bir o‘quvchining boshlang‘ich kompetensiyalarini aniqlash, Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasini hisobga olish va mitigatsiya qilingan vazifalarni ishlab chiqish kerak. Diagnostic vazifalar oddiy hisob-kitoblardan tortib shaxsiy byudjet tuzish yoki savdo-sotiq holatlarini model qilishga qadar bo‘lishi mumkin; bu o‘quvchilarni bilish darajasiga qarab guruhlamoqda asos bo‘ladi. Differensial yondashuvda topshiriqlarni darajalash mantig‘i murakkablik, mustaqillik darajasi va qo‘llab-quvvatlash miqdori orqali belgilanadi, ya'ni boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilarga ko‘proq ko‘rsatma va vizual yordam berish, o‘rta darajadagilarga qisman mustaqil ishlash imkonini taqdim etish, ilg‘or o‘quvchilarga esa loyiha yoki tahliliy vazifalarni yuklash maqsadga muvofiqdir. Har bir daraja metakognitiv strategiyalarni o‘z ichiga olishi, masalan muammolarni bosqichma-bosqich ajratish, alternativ yechimlarni solishtirish va natijalarni refleksiya qilish jarayonini rag‘batlantirishi lozim.

O‘quv faoliyatini tashkil etishda individual va guruh ishlarini muvozanatli qo‘llash pedagogik samaradorlikni oshiradi. Individual vazifalar o‘quvchilarning mustaqil hisoblash, oddiy iqtisodiy qarorlar qabul qilish va real hayot misollarini shaxsiy tajriba orqali tushunishiga xizmat qiladi; bunda differensiallashtirish o‘z-o‘zini baholash mezonlari va qadam-baqadam ko‘rsatmalar bilan mustahkamlanadi. Guruh ishlari esa hamkorlik ko‘nikmalarini, kommunikativ kompetentsiyalarni va murakkab muammolarni birgalikda yechish qobiliyatini shakllantiradi. Xalqaro tajribalardan, masalan, Finlyandiya va Estoniya maktablarida qo‘llanilayotgan ishning ichiga integratsiyalashgan loyihaviy yondashuvni misol keltirish mumkin;

4. 4. Usmonov R., Dars rejalashtirish va integratsiya: iqtisodiy mazmun misollari, Toshkent, 2020, 45-bet.

bu yondashuvda iqtisodiy misollar real kontekstga bog‘lanadi va o‘quvchilar kichik guruhlarda o‘z vazifalarini darajaga mos ravishda taqsimlab oladi. Singapur va Kanadadagi metodikalarda esa differensiya o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlashi (scaffolding) orqali amalga oshadi, ya'ni bir guruhga murakkab muammoni yechishda qat'iy ko‘rsatmalar berilsa, boshqa guruhga muammo ichidan yangi nazariy g'oyalar ishlab chiqish topshiriladi.

Topshiriqlarni darajalashda aniq baholash mezonlarini belgilash muhimdir. Baholash mezonlari faollik, to‘g‘rilik, muammoni tahlil qilish va natijalarni taqdim etish qobiliyatlarini o‘z ichiga olishi kerak. Formativ baholashning doimiyligi o‘quv jarayonida xatoliklarni aniqlash va o‘qituvchiga o‘z pedagogik yondashuvini tezkor o‘zgartirish imkonini beradi. Baholash vositalari sifatida rubrikalar, portfoliolar va o‘quvchilarning o‘zaro baholash mexanizmi samarali ishlaydi; rubrikalar har bir vazifa uchun aniq ijobiy ko‘rsatkichlar va daraja tavsiflarini beradi, portfoliolar esa vaqt o‘tishi bilan o‘quvchining kompetensiyalaridagi o‘sishni hujjatlashtiradi. Xalqaro tajribada baholashni inkluzivlashtirish tendensiyasi kuzatiladi: baholash ko‘rsatkichlari o‘quvchining individual o‘sishiga moslashadi va summativ bahodan tashqari shakllantiruvchi elementlarga ko‘proq e'tibor qaratiladi. Shu bilan birga baholash jarayonida o‘qituvchi va ota-onalar o‘rtasida ochiq kommunikatsiya bo‘lishi lozim, chunki uy sharoitidagi iqtisodiy faoliyat (masalan pulni tejash yoki kundalik byudjet tuzish) o‘quvchilarning maktabdagi natijalarini kuchaytiradi.

4. 4. Usmonov R., Dars rejalashtirish va integratsiya: iqtisodiy mazmun misollari, Toshkent, 2020, 45-bet.

Amaliy tavsiyalar doirasida bir qator konkret metodlarni tavsiya qilish mumkin. Vazifalarni samarali darajalash uchun boshlanishda diagnostika sinovi o‘tkazib, natijalar asosida uchta qo‘llab-quvvatlash pog‘onasini aniqlash maqsadga muvofidır; bu pog‘onalar o‘rtasida o‘tkaziladigan fleksibel guruhlash o‘quvchilarga o‘z salohiyatiga mos muhitni beradi. Darslarda stansion ishlarini tashkil etish, interaktiv materiallar va real hayot misollarini (bozor, do‘kon, byudjet, jamg‘arma vaziyatlari) qo‘llash orqali iqtisodiy tushunchalarni amaliy mashq orqali o‘rgatish mumkin. Baholash mezonlarini ochiq va ko‘zga ko‘ringan qilib taqdim etish, o‘quvchilarga o‘z ishlarini qanday baholanishini tushuntirish va ularga o‘z-o‘zini va tengdoshlarini baholash imkoniyatini berish pedagogik samarani oshiradi. Texnologiyalarni qo‘llash bilan adaptiv ta'lim platformalari yordamida individual ish yukini sozlash va o‘quvchilarning rivojlanishini statistik ravishda kuzatish mumkin. Nihoyat, o‘qituvchilar uchun doimiy professional rivojlanish va xalqaro tajriba almashinuvi differensial strategiyalarni takomillashtirishga yordam beradi, chunki muvaffaqiyatli amaliyotlar doimo kontekstga moslashish orqali eng samarali natijani beradi.

2.3. Baholash va resurslar: formativ va sumativ baholash usullari, didaktik materiallar va ta'lim texnologiyalari

Formativ va sumativ baholashning pedagogik va diagnostik tamoyillari bosqichma-bosqich o‘rganilmog‘i zarur bo‘lib, buning iqtisodiy mazmundagi misollarni boshlang‘ich sinflarda o‘qitishda qo‘llanilishi o‘qituvchining o‘quv jarayonini rejalashtirish va o‘z vaqtida tuzatishlarni kiritish imkoniyatlarini kengaytiradi. Formativ baholash o‘quv jarayonidagi diagnostika vazifasini bajaradi, ya’ni o‘rganuvchilarning fikrlash strategiyalari, tushunish darajasi va amaliy ko‘nikmalarini real vaqtda aniqlashga qaratilgan. Bu turdagi baholash asosan shakllantiruvchi feedbek orqali ishlaydi: o‘qituvchi o‘quvchilarning yechim yo‘llarini kuzatadi, xatoliklarning kelib chiqish sabablarini tahlil qiladi va mavzuga moslashtirilgan qo‘llab-quvvatlashni taklif etadi. Ilmiy adabiyotlarda formativ baholashni samarali qilish uchun uning halolligi (validity) va takrorlanuvchanligi (reliability) ustuvor hisoblanadi; usullarni tanlashda vazifalar o‘quv maqsadlari va

5. 5. Sultonova L., Boshlang‘ich sinf muallimlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent, 2016, 152-bet.

kognitiv darajaga mos kelishi, shuningdek natijalar o‘lchovida xolislik ta’minlanishi kerak. Masalan, Finlyandiya tajribasida formativ baholash narrativ feedback va o‘qituvchining individual yondashuvi orqali amalga oshiriladi, bu esa boshlang‘ich bosqichda o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sumativ baholash o‘z navbatida o‘quv jarayonining yakuniy bosqichida o‘quvchilarning o‘rganish natijalarini yoki kompetentsiyalarini baholaydi va ko‘pincha mezonlarga asoslangan qiymat beradi. Bu baholash turlari standart testlar, yakuniy ishlar yoki sinovlar ko‘rinishida bo‘lib, ularning asosiy maqsadi o‘quv natijalarini sinovdan o‘tkazish va ta’lim tizimi ichida solishtirish imkoniyatini yaratishdir. Sumativ baholashni loyihalashda mezonlarga asoslangan baholash (criterion-referenced assessment) va norma asosidagi baholash (norm-referenced assessment) o‘rtasidagi farqni inobatga olish zarur. Ta’limdagi xalqaro tadqiqotlar, jumladan OECD va PISA indekslari, sumativ baholash orqali tizim darajasidagi samaradorlikni tahlil qilish va davlat siyosatini belgilashda muhim axborot beradi.

Iqtisodiy mazmundagi misollarni boshlang‘ich sinflarda baholashda vazifa dizayni muhim. Vazifa real hayot masalalarini modellash, masalan, oddiy byudjet tuzish, mahsulot narxini belgilash yoki resurslarni taqsimlash kabi elementlarni o‘z ichiga olishi lozim. Bunday vazifalar yuqori darajadagi tafakkurni, ya’ni taqqoslash, tahlil qilish va qo‘llashni talab qiladi. Baholash mezonlari ishlab chiqilganda Bloom taksonomiyasi kabi kognitiv ramkalardan foydalanish, har bir indikator uchun aniq tasvirchi (descriptor) va baholash darajalarini belgilash zarur. Rubrika yaratishda mezonlar aniq, o‘lchanuvchi va misollar bilan tasdiqlangan bo‘lishi kerak: masalan, “muammo tahlili”, “variantlarni qiyoslash”, “yechimni asoslashi” kabi mezonlar uchun 3–4 ta daraja bilan xulosa yozilgan bo‘lishi kerak.

Formativ metodlarning amaliy jihatlari: kuzatuv, diagnostik savollar, chiqish varaqalari (exit tickets), qisqa formatdagi testlar va o‘z-o‘zini baholash asboblari sinfda muntazam qo‘llanilishi kerak. Har bir usul o‘quvchining nuqsonlarini aniqlash va darhol tuzatish strategiyasini ishlab chiqishga imkon beradi. Fikr-mulohaza — baholashning markaziy elementi bo‘lib, u aniqlik, konstrukivlik va

5. 5. Sultonova L., Boshlang‘ich sinf muallimlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent, 2016, 152-bet.

vaqtida bo‘lishi lozim. Deskriptiv feedback o‘quvchining nimani va qanday tuzatishi kerakligini aniq ko‘rsatadi, evaluativ baho esa faqatgina natijani bildiradi va o‘qituvchining keyingi harakatlarini cheklashi mumkin.

Sumativ baholashni o‘tkazishda me’yoriy va texnik jihatlar muhimdir. Testlar va yakuniy ishlar validatsiyadan o‘tishi, savollarning qiyinchilik darajasi va discriminatsiya indekslari tahlil qilinishi lozim. Test natijalarini item-analiz bilan tahlil qilish orqali qaysi savollar o‘quvchilarning ajratilishiga xizmat qilgani va qaysilari noaniq bo‘lib qolganini aniqlash mumkin. Baholash materiallarini moderatsiya qilish va inter-rater reliability’ni ta’minlash uchun o‘qituvchilar orasida kalibrlash sessiyalari o‘tkazilishi zarur — Singapur va AQSh maktablarida keng tarqalgan amaliyot bu jarayonda qiymatli natija beradi.

Baholash natijalaridan pedagogik foyda olish uchun data-driven qarorlar qabul qilish usullari va individual o‘quv rejalarini ishlab chiqish zarur. Formativ ma’lumot o‘qituvchilarga bir guruh uchun qayta o‘qitish, kichik guruhli ishlash yoki individual treninglar joriy etishga imkon beradi. Batafsil o‘rganish va intervention uchun portfoliolar, loyiha ishlarining ko‘rgazmali misollari va videotasmalar ilgarilashni ko‘rsatadi. Boshlang‘ich sinflarda ota-onalarni baholash jarayoniga jalb etish kommunikatsiya orqali o‘quvchilarning rivojlanishini mustahkamlaydi; uy vazifalariga bog‘langan qisqacha feedback, uchrashuvlar va elektron yozuvlar orqali oila bilan hamkorlik kuchaytiriladi.

Baholash jarayonida inklyuzivlik, madaniy moslashuvchanlik va axloqiy tamoyillarni e’tiborga olish zarur. Savollar va misollar o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy kontekstidan uzoq bo‘lmasligi, kamsituvchi yoki noadeniy materiallar ishlatilmasligi talab etiladi. Texnologiyadan foydalanish — onlayn testlar, LMS va learning analytics — baholashni avtomatlashtirish va real vaqtda natijalarni ko‘rsatish imkonini beradi, biroq elektron tizimlarning ham validatsiya va xavfsizlik jihatlariga e’tibor qaratilishi kerak. Shu tarzda formativ va sumativ baholash usullarini uyg‘unlashtirish o‘qituvchilarga iqtisodiy mazmundagi misollarni yechimini o‘rgatishda bilim, ko‘nikma va munosabatlarni kompleks baholashga imkon beradi va o‘quv natijalarini barqaror ravishda yaxshilashga xizmat qiladi.

5. 5. Sultonova L., Boshlang‘ich sinf muallimlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent, 2016, 152-bet.

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘qitishda didaktik materiallar va ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish jarayoni nazariy asos va amaliy metodlarni uyg‘unlashtirgan holda rejalashtirilishi kerak. Ta'lim resurslarini ishlab chiqishda dastlab o‘quv maqsadlari va kognitiv darajalar aniq belgilanishi lozim; bu yerda Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasi va Bloom taksonomiyasining pastki bosqichlari — eslab qolish, tushunish va oddiy qo‘llash — asosiy o‘lchovlar sifatida xizmat qiladi. Resurslar iqtisodiy kontentni soddalashtirishdan ko‘ra, kontseptual tushunchalarni misollar orqali model qilishga yo‘naltirilishi kerak: o‘quvchilarga savdo, byudjetlashtirish, tejash va resurslar taqsimoti kabi mavzularni vizual va manipulativ materiallar orqali qabul qilish imkoniyati yaratiladi. Bu yondashuv kognitiv yuk nazariyasi (Cognitive Load Theory)ga binoan ortiqcha ma'lumotni kamaytirish, muhim signallarni ko‘rsatish va o‘rganish jarayonini segmentlash orqali amalga oshiriladi. Mayerning multimediya tamoyillari qo‘llanilib, matn va tasvirlarning sinxronizatsiyasi, signallash va interaktiv elementlarning maqsadga muvofiq joylashtirilishi o‘quv samaradorligini oshiradi.

Multimediali va raqamli vositalarni integratsiya qilishda multimodal o‘rganish prinsiplaridan foydalanish zarur: vizual, auditor va kinestetik komponentlar birlashtirilishi kerak. Masalan, iqtisodiy misolni tushuntirishda grafik animatsiyalar bilan birga virtual manipulyativlar (masalan, valyuta yoki pul birliklarini ko‘rsatadigan interaktiv bloklar) va real hayotga asoslangan rolli o‘yinlar qo‘llanishi mumkin. Xalqaro amaliyotdan ko‘rinib turibdiki, Singapur va Finlyandiya kabi tizimlarda didaktik multimediya oddiy tushunchalarni vizual ko‘rgazmaga aylantirish va keyin o‘yinlashtirilgan vazifalar orqali mustahkamlash orqali muvaffaqiyatni ta'minladi. Khan Academy Kids va BBC Bitesize kabi platformalar esa bolalar uchun mo‘ljallangan qisqa, maqsadli multimediya materiallarni taklif etadi; bular namunalar sifatida o‘rganib, mahalliy kontekstga moslashtirilgan kontent ishlab chiqilishi mumkin.

Raqamli vositalarni tanlashda texnik va didaktik talablarga e'tibor qaratish zarur. Platformalar interoperabellik standartlariga mos bo‘lishi, SCORM yoki xAPI protokollari orqali o‘quvchilarning faoliyatini qayd etish imkonini berishi va

5. 5. Sultonova L., Boshlang‘ich sinf muallimlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent, 2016, 152-bet.

pedagogik tahlil uchun LMS (o‘quv boshqaruv tizimi) bilan integratsiyalashishi kerak. Shuningdek, ma'lumotlar xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish tamoyillari (masalan, GDPR qoidalariga o‘xshash yondashuv) inobatga olinishi muhim. Rivojlangan tizimlarda adaptiv o‘rganish algoritmlari o‘quvchining individual xatoliklari va qobiliyatlariga moslashtirilgan vazifalar tavsiya etadi; bu ayniqsa boshlang‘ich sinflarda differensial o‘qitish uchun sezilarli qo‘llab-quvvatlash beradi.

Didaktik materiallarni ishlab chiqishda inkluzivlik va tiliy moslashuv zarurati alohida ta'kidlanadi. Universal Design for Learning (UDL) printsiplari asosida materiallar har xil o‘rganish ehtiyojlarini hisobga oladi: vizual kontent uchun alt-matnlar, audiolar uchun transkriptlar, hamda soddalashtirilgan va kengaytirilgan variantlarni taqdim etish kerak. O‘zbekiston kabi ko‘p tilli muhitlarda translanguage yondashuvi qo‘llanilib, o‘zbek tilidagi asosiy tushunchalar bilan birga ona tili va rus yoki boshqa tillardagi tushuntirishlar ham keltirilishi mumkin. Accessibility (WCAG) me'yorlariga muvofiq yaratilgan resurslar mobil qurilmalar, past tezlikdagi internet va turli ekran o‘lchamlari uchun optimallashtirilishi lozim.

O‘qituvchilarning malakasini oshirish bu integratsiyaning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalarni joriy qilish bo‘yicha professional rivojlanish programmalari o‘qituvchilarga nafaqat texnik vositalarni o‘rganish, balki o‘quv maqsadlariga mos dasturiy ta'minot tanlash, baholash uchun indikatorlar belgilash va interfaol metodik materiallar yaratish ko‘nikmalarini beradi. Tajriba sifatida Estoniya ta'lim tizimida o‘qituvchilarga berilayotgan doimiy raqamiy malaka kurslari va onlayn hamjamiyatlar yaxshi model bo‘lib, u yerda o‘qituvchilar resurs almashadi va birgalikda o‘quv modullarini ishlab chiqadi.

5. 5. Sultonova L., Boshlang‘ich sinf muallimlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent, 2016, 152-bet.

Baholash va monitoring jarayonida formatif baholash vositalarining roli katta. Interaktiv testlar, avtomatik tahlil qiluvchi vazifalar va o‘quv yuritish tizimidagi analitika o‘quvchilarning qiyinchiliklarini aniqlashga va tezkor oraliq aralashuvlarni amalga oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, didaktik materiallarning samaradorligini baholash uchun nazoratli tadqiqotlar, masalan, pre-test/post-test dizaynlari yoki maydon tajribalari qo‘llanilishi muhim. Xalqaro tadqiqotlar multimedia va interaktiv vositalarning samaradorligini tasdiqlasa-da, asosiy omil — pedagogik dizaynning sifatli bo‘lishi, ya'ni texnologiyaning maqsadga muvofiq pedagogik qo‘llanilishi ekanligi aniqlangan.

Oxirgi jihatdan, resurslarni mahalliylashtirish va doimiy yangilab borish strategiyasi talab etiladi. Iqtisodiy misollarni mahalliy iqtisodiy muhitga mos ravishda tanlash o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi; xalqaro tajribadan olingan modellarni (masalan, Singapur matematik yondashuvi yoki Finlyandiya fenomenal o‘rganish usullari) o‘z kontekstiga moslashtirish zarur. Resurslar metama'lumotlar bilan ta'minlangan holda, ochiq ta'lim resurslari (OER) printsiplari bo‘yicha tarqatilishi, hamjamiyat tomonidan tahrirlanishi va pedagogik sinovlardan o‘tishi kerak. Bunday yondashuv o‘qituvchilar va dasturchilar o‘rtasida doimiy hamkorlikni ta'minlab, boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni ozod, samarali va inklyuziv tarzda o‘rgatishga imkon yaratadi.

6. 6. Qo‘chqorov M., Matematika va iqtisodiy vaziyatlarni yechish, Toshkent, 2014, 88-bet.

Xulosa

Boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni echimini o‘rgatish — sog‘lom iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, kundalik hayotdagi muammolarni tahlil qilish hamda kelajakda moliyaviy va iqtisodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy tamoyillar shundan iboratki, iqtisodiy mazmundagi misollar yosh o‘quvchilarning rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda soddalashtirilgan, amaliy kontekstga bog‘langan va integratsiyalashgan tarzda tashkil etilishi lozim. Bunday misollar o‘quv jarayonida matematik, ona tili, atrof-muhit bilimlari kabi fanlar bilan uyg‘unlashtirib berilganda ularning ma’nosi yanada chuqurlashadi va o‘quvchi amaliy fikrlashni mustahkamlaydi.

Pedagogik amaliyotlarda qulay natijalar faqatgina mazmunning mosligi bilan emas, balki dars metodikasining xilma-xilligi, o‘quv faoliyati turlari va baholash tizimining aniq belgilanishi bilan ham bog‘liq. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar va namunaviy dars rejalari iqtisodiy misollarni bosqichma-bosqich taqdim etish, nazariy tushunchalarni oddiy misollar orqali hayotiy vaziyatlarga qo‘llash, shuningdek, o‘quvchilarning muammoni mustaqil hal etish ko‘nikmalarini rag‘batlantirish bo‘yicha muhim vosita bo‘ladi. Darslarda o‘yinlar, loyihaviy ishlar va guruh ishlari kabi interfaol usullarni qo‘llash o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirib, iqtisodiy tushunchalarni amaliy misollar orqali o‘zlashtirishga yordam beradi.

Baholash tizimi ham o‘quv jarayonining ajralmas qismi sifatida qayta ko‘rib chiqilishi lozim. Aniq, o‘lchab bo‘ladigan mezonlarga asoslangan formatif va summativ baholash kombinatsiyasi o‘quvchining bilimini, ko‘nikmasini va ijodiy yondashuvini kompleks baholash imkonini beradi. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali uy sharoitida kichik iqtisodiy faoliyatlar — xarid qilish, byudjet tuzish, tejash bo‘yicha oddiy topshiriqlar berish orqali ta’lim samarasi mustahkamlanadi.

O‘qituvchilarni malakasini oshirish va o‘quv materiallarini zamonaviy uslubda yangilash davlat ta’lim siyosatining ustuvor vazifalaridan biridir. Ta’lim

7. 7. Abdullayev D., Ta'limda amaliy vazifalar: nazariya va amaliyot, Toshkent, 2019, 201-bet.

dasturlarida iqtisodiy mazmundagi misollarga joy berish, darslik va qo‘llanmalarni yosh xususiyatlariga moslashtirish hamda mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy kontekstni hisobga olgan holda namunaviy vazifalar to‘plamini ishlab chiqish lozim. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tizimli yondashuv va integratsiyalashgan metodikalar orqali boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatish o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish va oddiy moliyaviy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda iqtisodiy mazmundagi misollarni o‘rgatish — bu nafaqat iqtisodiy bilim bermoq, balki bolalarning ijtimoiy va shaxsiy hayotdagi amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiluvchi kompleks jarayondir. Uning samaradorligini ta’minlash uchun metodik qo‘llanmalar, o‘qituvchilarni malakasini oshirish, baholash va ota-ona hamkorligini kuchaytirish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar zarurdir.

7. 7. Abdullayev D., Ta'limda amaliy vazifalar: nazariya va amaliyot, Toshkent, 2019, 201-bet.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimov A., Boshlang‘ich ta'limda iqtisodiy mafhumlar, Toshkent, 2015, 78-bet.

2. Karimova N., Maktabgacha va boshlang‘ich ta'limda moliyaviy savodxonlik, Toshkent, 2018, 124-bet.

3. Ergashev B., Pedagogika va iqtisodiy tarbiya, Toshkent, 2012, 96-bet.

4. Usmonov R., Dars rejalashtirish va integratsiya: iqtisodiy mazmun misollari, Toshkent, 2020, 45-bet.

5. Sultonova L., Boshlang‘ich sinf muallimlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent, 2016, 152-bet.

6. Qo‘chqorov M., Matematika va iqtisodiy vaziyatlarni yechish, Toshkent, 2014, 88-bet.

7. Abdullayev D., Ta'limda amaliy vazifalar: nazariya va amaliyot, Toshkent, 2019, 201-bet.

8. Isroilova Z., Iqtisodiy o‘yinlar va o‘qitish usullari, Toshkent, 2017, 63-bet.

9. Xolmurodov S., Ona tili va iqtisodiy kontentni integratsiya qilish, Toshkent, 2013, 132-bet.

10. Mirzaahmedova F., Baholash va o‘quv natijalari: boshlang‘ich sinflar, Toshkent, 2021, 49-bet.

11. Nazarov T., Pedagogik texnologiyalar va darsliklar, Toshkent, 2009, 176-bet.

12. Olimova G., Ota-ona va maktab hamkorligi: moliyaviy tarbiya misollari, Toshkent, 2010, 34-bet.